

PO DVIEJŲ DEŠIMTMEČIŲ: GYVENIMO NEPRIKLAUSOMOJE LIETUVOJE SUBJEKTYVIŲ VERTINIMŲ ANALIZĖ

RASA BIELIAUSKAITĖ, DOVILĖ GRIGIENĖ,
JONAS EIMONTAS, NERINGA GRIGUTYTĖ,
DANUTĖ GAILIENĖ

Įvadas. Penkis dešimtmečius trukusio sovietinio totalitarinio režimo padariniai individų ir visuomenės gyvenime reiškiasi iki šiol. Patyrusieji politines represijas vis dar jaučia iškentėtų traumų poveikį savo fizinei ir psichologinei sveikatai¹, tas poveikis perduodamas net antrajai kartai². Neretai žmonės patys sąmoningai nesieja savo psichologinių sunkumų su sovietmečio patirtimis, tai išryškėja tik gilios ilgalaikės psichoterapijos eigoje³. Kita vertus, tyrimai parodė, kad politinis aktyvumas, stipri pasipriešinimo motyvacija, dvasinės vertybės yra labai svarbūs apsauginiai veiksniai, todėl net daug traumų patyrę buvę politiniai kaliniai kai kuriais atžvilgiais jaučiasi geriau už represijų nepatyrusius palyginamosios grupės tyrimo dalyvius⁴.

Sovietinis palikimas yra ir psichikos sveikatos kryptis formuojančių politikų *mentalitetas* – užuot taikę modernias mokslu pagrįstas prevencijos priemones, jie vis dar neišsivaduoja iš sovietinės sveikatos apsaugos ypatumų su pertekline medikalizacija, skaidrumo stoka, nepagarba pa-

¹ Danutė Gailienė, Evaldas Kazlauskas, „Po penkiasdešimties metų: Sovietinių represijų Lietuvoje psichologiniai padariniai ir įveikos būdai“, in: *Sunkių traumų psichologija: Politinių represijų padariniai*, sudarytoja Danutė Gailienė, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2004, p. 78–126.

² Ieva Vaskelienė, *Politinių represijų Lietuvoje ilgalaikės psichologinės pasekmės antrajai kartai*, Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2012, p. 88.

³ Gražina Gudaitė, „Sovietinio palikimo atspindžiai individo gyvenime: refleksijos ir psichoterapijos procesas“, in: *Psichoterapijos veiksmingumas: terapiniai veiksniai ir subjektyviai išgyvenami pokyčiai*, sudarytoja Gražina Gudaitė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 250–270.

⁴ Danutė Gailienė, Evaldas Kazlauskas, *op. cit.*, p. 118–119.

ciento teisėms, prasta vadyba etc.⁵ Kitaip negu senųjų Europos Sąjungos šalių politikai, kartais jie tiesiog moralizuoja, užuot svarstę apie tinkamiausias žalingo elgesio prevencijos priemones⁶. Bendrieji rodikliai, atspindintys *visuomenės dvasinės sveikatos* būklę, pavyzdžiui, autodestruktyvaus elgesio – savižudybių, alkoholio vartojimo paplitimo – taip pat keičiasi vangiai⁷.

Po komunistinės sistemos žlugimo išsivadavusių šalių gyventojų psichologinė būklė ir psichologiniai prisitaikymo prie įvykusių pokyčių procesai tyrinėti nedaug, ypač buvusiose Sovietų Sąjungos respublikose. Ilgą laiką šių tyrimų lauke vyravo sociologinės studijos, o psichologinės pradėtos daug vėliau. Išsamiausi tyrimai apie socialinių transformacijų įtaką žmonių psichologiniam funkcionavimui atlikti Vokietijoje⁸, lyginant Rytų ir Vakarų Vokietijų, kartais dar ir Lenkijos piliečių psichologinius pokyčius, nulemtus socialinių transformacijų. Socialinės transformacijos šiose studijose traktuojamos kaip išoriniai įvykiai, studijų metodologija kildinama iš Didžiosios depresijos laikų tyrimų⁹. Tačiau totalitarinės sistemos žlugimo negalima prilyginti ekonominei krizei, taip nuvertinant žmonių motyvaciją, vertybes ir jausmus. Išsilaisvinimo iš komunistinio režimo procesuose aktyviai dalyvavo labai daug žmonių. Jie nebuvo tiesiog ištikti ekonominės krizės ar socialinių transformacijų, o beveik visi turėjo vienokį ar kitokį labai stiprų jausminį santykį su tais istoriniais procesais. Keliame prielaidą, kad ir dabartinė žmonių psichologinė savijauta labai siejasi su jų vertinimais. Šie vertinimai nėra pasyvi reakcija į vykstančius pasikeitimus išoriniame (politiniame, ekonominiame, ideologiniame gyvenimuose), bet greičiau atspindys subjektyvių prasmų, kurias žmogus jiems suteikia.

⁵ Dainius Pūras ir kt., *Iššūkiai įgyvendinant Lietuvos psichikos sveikatos politiką*: Mokslo studija, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2014, p. 134, in: http://www.fsf.vu.lt/dokumentai/Naujienos_Mokslo_pasiekimai/MOKSLO_STUDIJA_issukiai_igyvendinant_Lietuvos_psichikos_sveikatos.

⁶ Paulius Skruibis ir kt., „Attitudes Towards Suicide Among Regional Politicians in Lithuania, Austria, Hungary, Norway and Sweden“, in: *Suicidology Online*, 2010, Nr. 1, p. 79–87.

⁷ Danutė Gailienė, „Užburtame rate: Savižudybių paplitimas Lietuvoje po nepriklausomybės atkūrimo“, in: *Psichologija*, Vilnius, 2005, t. 31, p. 5–17.

⁸ Martin Pinguart and Rainer K. Silbereisen, „Human Development in Times of Social Change: Theoretical Considerations and Research Needs“, in: *International Journal of Behavioral Development*, 2004, t. 28 (4), p. 289–298.

⁹ Glen H. Elder, *Children of the Great Depression: Social Change in Life Experience*, Boulder, Co: Westview Press, 1974.

Šio tyrimo tikslas – išanalizuoti, kaip žmonės vertina Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą ir poveikį savo gyvenimui ir nustatyti, su kokiais išoriniais ir vidiniais veiksniais šie vertinimai gali būti susiję.

Metodika. Rengiant šį straipsnį buvo naudojami duomenys, surinkti vykdant Visuotinės dotacijos projektą *Sunkių traumų ir socialinių transformacijų psichologiniai padariniai ir jų įveika*. Mokslinis tyrimas finansuotas Europos socialinio fondo lėšomis pagal visuotinės dotacijos priemonę (Nr VP1-3.1-ŠMM-07-K-02-023).

Tyrimo dalyviai buvo parinkti tokio amžiaus, kad Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą būtų išgyvenę būdami jau suaugę. Tiriamųjų grupę sudarė 361 asmuo nuo 40 iki 81 metų amžiaus (vidurkis 57,5 metų), iš jų 121 vyras (33,5%) ir 240 moterų (66,5%); 36% didmiesčių, 36% miestų ir 26% miestelių / kaimų gyventojai. Aukštąjį išsilavinimą įgijusių tiriamųjų buvo 38%, aukštesnįjį 25%, vidurinį 24%, pradinį arba pagrindinį apie 9%, taigi buvo siekiama kuo didesnės tyrimo dalyvių įvairovės.

Įvertinimo būdai. Straipsnyje yra analizuojami tokie duomenys: atsakymai į 9 klausimus apie socialines transformacijas ir gyvenimą Lietuvoje įvairiais istoriniais laikotarpiais; demografiniai rodikliai (amžius, išsilavinimas, subjektyviai vertinama finansinė padėtis, pajamos vienam asmeniui, gyvenimas kaime/miestelyje ar didmiestyje; klausimai apie sovietinių represijų patirtį asmeniškai ar artimoje šeimoje); Tapatumo su šeimos ir šalies istorija skalė; Psichinės sveikatos skalė (PSO); Optimistinio požiūrio į gyvenimą skalė (LOTR-R); 10 klausimų apie naudojamus sunkumų įveikos būdus; klausimai apie visuomeninį aktyvumą ir atsakymai į atvirą klausimą apie tai, kaip nepriklausomybės atgavimas paveikė žmogų asmeniškai.

Tyrimo eiga. Projekto tyrimas atliktas naudojant specialiai jam paruoštą anketą, kurią sudaro kelios skalės ir įvairūs atviri bei uždari klausimai. Duomenis rinko specialiai apmokyti tyrėjai, individualiai susitikę su tyrimo dalyviais. Tyrimas trukdavo nuo 30 iki 40 minučių.

Duomenų apdorojimas. Kiekybiniai duomenys buvo apdorojami naudojant SPSS statistinę programą. Proporcijų palyginimui skaičiuoti naudotas Pearson chi kvadratas, vidurkių tarp dviejų grupių palyginimui naudotas Mann-Whitney U testas, binarinė logistinė regresija naudota siekiant apskaičiuoti veiksnų prognostinę vertę. Atlikta faktorinė analizė siekiant vienos grupės klausimus suskirstyti į faktorius. Skalės vidiniam suderinamumui apskaičiuoti naudota Cronbacho α . Kokybinių duomenų analizė atlikta remiantis teminės analizės metodu.

Rezultatai. *Dviejų grupių išskyrimas.* Siekdami analizuoti subjektyvų gyvenimo nepriklausomoje Lietuvoje vertinimą, išskyrėme dvi grupes – vertinančių teigiamai ir vertinančių neigiamai. Tam atlikome 9 klausimų apie požiūrius į gyvenimą Lietuvoje faktorinę analizę. Išsiskyrė trys faktoriai, iš kurių didžiausią (6 teiginiai, įvertinami nuo 0 iki 5), susijusį su gyvenimo dabartinėje Lietuvoje vertinimu, pavadino „subjektyvus gyvenimo Lietuvoje vertinimas“. Gauta Cronbacho $\alpha = 0,804$ rodo pakankamą skalės vidinį suderinamumą.

Tada suskaičiavome visos imties atsakymų į šiuos klausimus sumos vidurkį (3,4) ir medianą (3,5). Galima daryti prielaidą, kad mūsų tyrimo dalyviai apskritai gyvenimą Lietuvoje po nepriklausomybės atkūrimo vertina daugiau teigiamai nei neigiamai.

Tolesniame etape išskyrėme dvi tyrimo dalyvių grupes – subjektyviai teigiamai (teigiamai vertinanti grupė) ir subjektyviai neigiamai (neigiamai vertinanti grupė) vertinančių gyvenimą nepriklausomoje Lietuvoje. Tam iš visų duomenų išėmėme atsakymus tų tiriamųjų, kurių gyvenimo Lietuvoje vertinimas buvo vidutinis (0,5 balo nuo medianos į teigiamą ar neigiamą pusę). Gavome dvi grupes: pirmoje teigiamai vertinančioje grupėje buvo 121 asmuo, o antroje neigiamai vertinančioje – 112. Vidutinis vertinimas buvo būdingas 128 tyrimo dalyviams ir šios grupės į tolesnius skaičiavimus neįtraukėme.

	Teigiamas subjektyvus Lietuvos gyvenimo vertinimas	Neigiamas subjektyvus Lietuvos gyvenimo vertinimas	χ^2	df	p
	%	%			
Vyras	38,0	28,6	2,33	1	0,127
Moteris	62,0	71,4			
Didmiestis	47,9	32,1	6,03	1	0,014
Miestas arba kaimas	52,1	67,9			
Pradinis / vidurinis	30,2	44,3	4,77	1	0,029
Aukštesnysis / aukštasis	69,8	55,7			
Teigiamas finansinės padėties vertinimas	77,1	38,0	15,275	1	0,000
Neigiamas finansinės padėties vertinimas	22,9	62,0			
Šeimoje yra nukentėjusių	62,9	41	10,36	1	0,001
Šeimoje nėra nukentėjusių	37,1	59			

Reikšmingumas, kai $p < 0,05$

1 lentelė. Teigiamai ir neigiamai gyvenimą nepriklausomoje Lietuvoje vertinančių grupių palyginimas

Matome (1 lentelė), kad abi grupės nesiskiria pagal moterų ir vyrų proporcijas ir amžių, bet teigiamai vertinančių grupėje statistiškai reikšmingai daugiau yra gyvenančių didmiesčiuose (negu kaimuose ar miesteliuose), daugiau turinčių aukštąjį ir aukštesnįjį išsilavinimą, jų geresnis subjektyvus savo finansinės padėties vertinimas ir statistiškai reikšmingai didesnė proporcija nukentėjusių nuo sovietinių represijų. Teigiamai vertinančių grupei taip pat būdingi aukštesni PSO ir LOTR-R rodikliai, tai reiškia, kad jie suvokia save kaip subjektyviai geresnės psichinės sveikatos ir jų požiūris į gyvenimą yra labiau optimistiškas (2 lentelė).

	Teigiamas subjektyvus Lietuvos gyvenimo vertinimas, M (SD)	Neigiamas subjektyvus Lietuvos gyvenimo vertinimas, M (SD)	Mann-Whitney U	Z	p
PSO	58,6	47,0	4835,5	-3,694	0,000
LOTR-R	16,7	14,9	5109,5	-3,153	0,002

Reikšmingumas, kai $p < 0,05$

2 lentelė. Teigiamai ir neigiamai vertinančių gyvenimą nepriklausomoje Lietuvoje optimistinio požiūrio į gyvenimą (LOTR-R) ir psichinės gerovės indekso (PSO) palyginimas

Analizuojant šių dviejų grupių naudojamus sunkumų įveikos mechanizmus atsiskleidė, kad jos nesiskiria pagal tai, kaip dažnai šeimoje kalbama apie sukrečiantį šeimos nario patyrimą, kaip dažnai šeimoje kalbama apie jausmus ir išgyvenimus, kaip dažnai sunkius įvykius stengiasi įveikti pats, be kitų pagalbos, kaip dažnai imasi įvairios veiklos norėdamas nukreipti mintis nuo sunkumų, kaip dažnai vartojami antidepresantai, raminamieji ar migdomieji, kaip dažnai kreipiasi į draugus ar artimuosius pagalbos, kai sunku, kaip dažnai meldžiasi, kaip dažnai kreipiasi į psichikos sveikatos specialistus. Tačiau išryškėjo tokie įveikos būdų skirtumai: neigiamai vertinantys esant sunkumams dažniau galvoja, kad galėtų *nusižudyti* ir dažniau vartoja *alkoholį* kaip sunkių jausmų ar minčių sumažinimo priemonę

Subjektyvus Lietuvos gyvenimo vertinimas ir tapatinimasis su šeimos istorija. Palyginus subjektyviai teigiamai ir subjektyviai neigiamai Lietuvos gyvenimą vertinančių grupių atsakymus apie tapatinimąsi su šeimos istorija, gauti statistiškai reikšmingi skirtumai (3 lentelė).

Matome, kad subjektyviai teigiamai Lietuvos gyvenimą vertinančiųjų grupėje tapatinimosi su šeimos istorija įverčiai aukštesni, t. y. į šią grupę papuolantys tiriamieji yra labiau linkę tapatintis su savo šeimos istorija. Lyginant atsakymus į kitus klausimus apie gyvenimą Lietuvoje, gauti tokie

	Teigiamas socialinių transformacijų subjektyvus vertinimas, M (SD)	Neigiamas socialinių transformacijų subjektyvus vertinimas, M (SD)	Mann-Whitney <i>U</i>	Z	<i>p</i>
Man norisi papasakoti kitiems žmonėms apie savo šeimos istoriją Antrojo pasaulinio karo ir pokario metais	3,27 (1,424)	2,47 (1,341)	4317,5	-4,290	0,000
Man visuomet norisi sužinoti daugiau apie savo šeimos istoriją, susijusią su Antrojo pasaulinio karo ir pokario metais	4,06 (1,288)	3,36 (1,526)	4611,0	-3,583	0,000
Man norisi atsiriboti nuo savo šeimos istorijos Antrojo pasaulinio karo ir pokario metais	1,67 (1,218)	2,13 (1,388)	5063,0	-2,706	0,007
Mano šeimos istorija Antrojo pasaulinio karo ir pokario metais yra man svarbi suvokiant, kas aš esu	4,12 (1,242)	3,54 (1,382)	4670,0	-3,561	0,000
Bendras tapatinimasis su šeimos istorija (visų klausimų suma)	14,77 (3,751)	12,23 (4,211)	3953,0	-4,529	0,000

Reikšmingumas, kai $p < 0,05$

3 lentelė. Subjektyvus Lietuvos gyvenimo vertinimas ir tapatinimasis su šeimos istorija

duomenys: neigiamai vertinantys labiau pasiruošę emigruoti progai pasi-
 taikius, taip pat šios grupės atsakymuose išryškėja žymiai geresnis gyve-
 nimo Sovietų Sąjungoje vertinimas, o gyvenimą tarpukariu abi šios grupės
 vertina panašiai.

Subjektyvus Lietuvos gyvenimo vertinimas ir visuomeninis aktyvumas. Pro-
 porcijų palyginimas parodė, kad visuomeniškai aktyvių tiriamųjų grupėje
 yra statistiškai reikšmingai daugiau teigiamai Lietuvos gyvenimą vertinan-
 čių žmonių ($\chi^2 = 4,261$, $df = 1$, $p = 0,039$). Visuomeniškai aktyvių tiri-
 mųjų grupėje subjektyviai teigiamai Lietuvos gyvenimą vertinančių asmenų
 buvo 64,7%, neigiamai – 35,3%. Tuo tarpu visuomeniškai neaktyvių tiri-
 mųjų grupėje subjektyviai teigiamai Lietuvos gyvenimą vertinančiųjų buvo
 48,1%, neigiamai – 51,9%.

Temų analizė. Tyrimo dalyviams buvo užduotas atviras klausimas: *Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas 1990 m. buvo reikšmingas istorinis įvykis. Prašome pagalvokite ir atsakykite, kaip gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje paveikė Jus asmeniškai kaip žmogų.* Šis klausimas buvo anketos pabaigoje, į jį atsakoma raštu. Atsakymai buvo analizuojami teminės analizės būdu, kurį pateikia Richardas E. Boyatzis¹⁰. Jis rekomenduoja temas formuoti remiantis palyginamąja dviejų grupių analize. Tai suteikia galimybę išskirti temas artimesnes gautiems duomenims, o ne tyrėjo teorinėms ar ankstesnių tyrimų žinioms. Taip užtikrinama geresnė analizės kokybė. Siekiant užtikrinti temų įvardijimo patikimumą, du tyrėjai nagrinėjo visus atsakymus, o temos buvo išskiriamos abiejų tyrėjų sutarimu.

Iš visų 233 tyrimo dalyvių į šį klausimą atsakė 194 žmonės. Lyginant dvi grupes, teigiamai vertinančių grupėje atsakė 109 (iš 121) žmonės, o neigiamai vertinančių grupėje – 85 (iš 112). Palyginus šias grupes naudojant Chi kvadrato testą paaiškėjo, kad skirtumas yra statistiškai reikšmingas, t. y. teigiamai vertinantys buvo labiau linkę atsakyti į šį atvirą klausimą. Dalis atsakymų buvo lakoniški, tik keliais žodžiais atsakantys į klausimą, pavyzdžiui: „Man gyvenimas pablogėjo“ (vyras, 53 m.) arba „Niekaip“ (moteris, 44 m.). Kita dalis atsakymų išsamesni, daugiau nusakantys arba asmeninį patyrimą, arba nuostatas į gyvenimą Lietuvoje. Palyginus neigiamai ir teigiamai vertinančių grupes, abiejose grupėse pasireiškė tiek lakoniški, tiek išsamūs atsakymai, statistiškai reikšmingo skirtumo šiuo atžvilgiu nėra.

Asmeninio patyrimo atsiskleidimas atsakymuose. Analizuojant respondentų atsakymų pobūdį, jau iš pirmo žvilgsnio susidaro įspūdis, kad neigiamai vertinančių atsakymai yra labiau abstraktūs, apibendrinti, o teigiamai vertinančių – daugiau asmeniškai, atspindintys asmeninę patirtį. Dėl to visi komentarai buvo įvertinti, kiek jie yra asmeniškai, t. y. kiek žmogus pasakoja apie savo gyvenimą, o ne apskritai valstybės gyvenimą, kiek žmogus vartoja pasakymus, kurie prasideda žodžiais *jaučiuosi, man, esu*, o kiek pasisakymai yra nutolę nuo asmeninio patyrimo, pavyzdžiui: „Iki 1990 m. gyvenimas buvo geresnis. Jaunimui sunku rasti darbą, gyvenamą vietą“ (moteris, 71 m.) arba „Neigiamai: darbų mažai, o sovietmečiu duodavo užsidirbti, buvo darbų“ (vyras, 41 m.). Įvertinus kiekvieną atsakymą ir priskyrus vieną iš kategorijų – asmeninis išgyvenimas arba abstraktus vertinimas – buvo suskaičiuotas šių grupių skirtumo statistinis reikšmingumas.

¹⁰ Richard E. Boyatzis, *Transforming Qualitative Information: Thematic Analysis and Code Development*, London: Sage Publications Inc., 1998.

Paaikškėjo, kad neigiamai vertinančių grupė statistiškai reikšmingai mažiau pateikė asmeninių išgyvenimų, daugiau minėjo abstrakčius gyvenimo Lietuvoje vertinimus. Tuo tarpu teigiamai vertinantys daugiau dalijosi asmeniniais patyrimais.

Džiaugsmas ir nusivylimas. Ir vienoje, ir kitoje tyrimo dalyvių grupėje pasireiškė džiaugsmo dėl Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo tema. Respondentai teigė, kad Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo laikotarpyje išgyveno teigiamus jausmus, džiaugsmą, pakylėjimą. Tačiau lygindami teigiamai ir neigiamai vertinančių grupes galime įžvelgti tokį skirtumą: teigiamai vertinantys daugiau išreiškia tiesiog džiaugsmą, tuo tarpu neigiamai vertinantys labiau linkę nurodyti, kad iš pradžių išgyveno džiaugsmą, tačiau po to sekė nusivylimas. Teigiamai vertinantys nusivylimą mini rečiau, o kai kurie tvirtina, kad iki šiol džiaugiasi, jog Lietuva tapo nepriklausoma. Pavyzdžiui, 53 metų moteris, teigiamai vertinanti gyvenimą Lietuvoje: „Džiaugiuosi kiekviena diena nepriklausomoje Lietuvoje. Gaila, kad to nepatyrė mano seneliai ir mažai teko patirti mano tėvams“. Tuo tarpu gyvenimą Lietuvoje neigiamai vertinančių grupei daugiau būdingas toks atsakymas: „Džiaugiausi nepriklausomybe, galvojau, kad gyvensim kaip ponai, jog gyvensim gerai. Labai džiaugiausi, o dabar esu nusivylusi: dėl pensijų, kainos auga“ (moteris, 72 m.). Gali būti, kad nusivylimo išgyvenimui įtakos turėjo tiek asmeniniai gyvenimo pokyčiai ir amžius, tiek lūkesčiai šio politinio ir ekonominio lūžio atžvilgiu.

Laisvė. Lietuvos nepriklausomybės atgavimas – tai istorinis įvykis, kai valstybė atsiskyrė nuo Sovietų Sąjungos ir tapo nuo jos laisva, nepriklausoma. Laisvės tema atsispindi ir respondentų atsakymuose. Vieni respondentai apie laisvę kalba bendrai, abstrakčiai: *daugiau laisvės, demokratijos arba davė laisvę*. Tačiau dauguma komentarų yra pakankamai asmeniški, žmonės valstybės laisvę patiria savo asmeniniuose gyvenimuose ir tai įvardija, pavyzdžiui: „Jaučiuosi gerai, galiu sakyti ką noriu, jaučiuosi laisviau“ (moteris, 72 m.), „Suteikė teisę mąstyti. Jaustis laisva siela ir mintimis, darbais“ (moteris, 50 m.). Svarbu pastebėti, kad laisvės tema daug ryškiau išreikšta teigiamai vertinančių grupėje. Šioje grupėje 31 respondentas paminėjo laisvę, neigiamai vertinančių grupėje – tik 5 respondentai. Kai žmonės kalba apie laisvę, jie nekalba tik apie valstybės laisvę, visų pirma tai yra asmens laisvė ir nepriklausomybė.

Visuomeninių politinių procesų vertinimas. Neigiamai vertinančių grupėje atsispindi palankus sovietmečio vertinimas, įvardijami šio laikotarpio pliusai, pavyzdžiui, garantuotas darbas, geresnė finansinė padėtis, butas, stabi-

lumas, nemokamas gydymas, sąžiningesni žmonės. Teigiamai vertinančių grupėje to visai nėra, priešingai, jie nurodo, kad nepriklausomoje Lietuvoje yra mažiau arba visai nėra neigiamų sovietmečio aspektų: mažiau melo, valdžios spaudimo, propagandos, deficito, izoliacijos, negalėjimo kalbėti apie šeimos istoriją ir kt. Tuo tarpu neigiamai vertinančių grupės atsakymuose sovietinių blogybių tema nėra karto nenuskambėjo. Kiekybinė analizė taip pat parodė, kad šios grupės respondentai labiau teigiamai vertina gyvenimą Lietuvoje sovietmečiu.

Teigiamai vertinantys žmonės taip pat įvardija ir neigiamus nepriklausomos Lietuvos aspektus: nėra garantijų dėl darbo, narkomanija, įvairios organizacijos, netikėjimas Europos ateitimi, sunkumai nepriklausomybės pradžioje, 1991–2000 m. chaosas, netvarka, kurią sunku išvyti. Įvardijami ir nepriklausomoje Lietuvoje patiriami sunkumai: ieškant darbo, finansiniai sunkumai, nesklaidumai švietimo sistemoje, sunkumai atsiimant žemes. Neigiamai vertinantys, kalbėdami apie šių laikų problemas, daugiau naudoja itin emocingus pasakymus, susijusius su vertybėmis ar bendra savijauta gyvenime: žmonių savanaudiškumas, engiamos lietuviškos vertybės, nepagarba vienas kitam, niekuo nepasitiki, žmogus yra nevertinamas. Teigiamai vertinančios grupės atsakymuose galime pastebėti konkretesnes problemas – narkomanija, asmeninius sunkumus nepriklausomybės pradžioje, žemės atgavimo sunkumus. Galima daryti prielaidą, kad teigiamai vertinantys žmonės neturi idealizuoto požiūrio, gali matyti įvairius realybės aspektus, tačiau neigiami patyrimai nėra tiek stiprūs, kad bendras gyvenimo vertinimas būtų neigiamas.

Valdžios tema iškyla abiejose grupėse, tačiau neigiamai vertinančių grupėje ši tema daugiau išreikšta (neigiamai vertinančių – 19, teigiamai vertinančių – 4). Neigiamai vertinančios grupės atsakymuose valdžia smarkiai kaltinama, matoma kaip kenkianti, piktybinė, nekompetentinga ir savanaudiška; pasisakymai pasižymi emocingumu. Pavyzdžiui: „Atrodo lyg kažkas lyg ir darytų tvarką, bet ten daug komunistų sulindę į Seimą glūšų. Nusivyliau Lietuvos vadovais. Veržimasis į seimą tik dėl asmeninės naudos. Geri žmonės ten patekę sugenda. [...] Priveista tinginių, apleista žemė, visur veši Lanzbergio rūtos. Ar tai reikėjo sugriauti kolūkius, kaimo šviesos namus? Kaimai paversti bomžynu“ (moteris, 63 m.). Vienas iš valdžios kaltinimo šaltinių yra atsakomybė, žmogaus priskiriama valdžios institucijoms už asmeninio gyvenimo gerovę: „Tik brandi politikų veikla ir darbas vardan Lietuvos gali atnešti sėkmę žmogui ir valstybei“ (vyras, 60 m.), „Žmogų smukdo į sunkesnę gyvenimo padėtį, todėl norisi tikėti kad nors ateities kartoms taps lengviau gyventi ir vertins žmogų“ (moteris, 47 m.).

Sunkumai ir galimybės. Abiejų grupių atsakymuose iškyla ir finansinės padėties tema, apimanti ir sunkumus susirasti darbą. Tiek teigiamai, tiek neigiamai gyvenimą Lietuvoje vertinantys nurodo, kad šiuo metu turi finansinių sunkumų. Tačiau teigiamai vertinančių grupėje finansinius sunkumus paminėjo tik 4 respondentai, o neigiamai vertinančių – net 18, t. y. 4,5 karto dažniau. Tai atitinka ir kiekybinius rezultatus, kurie rodo, kad neigiamai vertinančių grupė prasčiau vertina savo finansinę padėtį, taip pat šioje grupėje daugiau respondentų nurodė, kad jų šeimos pajamos neviršija 1000 Lt vienam asmeniui (skirtumai statistiškai reikšmingi). Daugelyje neigiamai vertinančios grupės atsakymų skamba išgyvenimo tema bei žodžiai apie tai, kad skurdas žemina žmogų, pavyzdžiui: „Prie sovietų buvo paprasčiau gyventi, o dabar reikia sugebėti išgyventi“ (moteris, 51 m.). Svarbu atkreipti dėmesį, kad ir teigiamai vertinančių grupėje yra dalis žmonių, neigiamai apibūdinančių savo finansinę padėtį ir nurodančių mažas pajamas, tačiau kartu jie teigiamai vertina dabartinę nepriklausomos Lietuvos gyvenimą.

Teigiamai vertinančios grupės atsakymuose gerokai dažniau skamba savarankiškumo ir atsakomybės prisiėmimo už gyvenimą temos (atitinkamai 9 ir 3 pasisakymai), pavyzdžiui: „Išmokė kiekvieną gyventi savarankiškai, nežiūrėti ką duos kiti, bet pačiam duoną užsidirbti“ (moteris, 52 m.), „Tapau laisvesnė, kūrybiškesnė, galiu daugiau įtakoti savo gyvenimo kokybę, jaučiuosi labiau atsakinga už priimamus sprendimus“ (moteris, 52 m.). Neigiamai vertinančių grupėje atsakomybės temos visai nesigirdėjo, o kai kuriuose pasisakymuose apie savarankiškumą skamba naštos tema, pavyzdžiui: „Už viską gyvenime tenka kovoti pačiam“ (moteris, 43 m.).

Galimybių tema yra daugiau išreikšta teigiamai vertinančių grupėje (32 ir 9 atsakymai). Šios grupės respondentai teigia, kad Lietuvos nepriklausomybė jiems sudarė galimybę rinktis – dirbti ten, kur nori, gyventi ten, kur nori, mokytis ten, kur nori; išplečia pažinimo ir savęs realizacijos galimybes, įgalina dalyvauti valstybės valdyme, pavyzdžiui: „Igavau daugiau patirties, daugiau skirtingų situacijų, daugiau patirčių su kitų šalių žmonėmis, kas davė didžiulę patirtį, žymiai lengvesnis žinių gavimas“ (vyras, 46 m.), „Gal atsirado galimybė pasirinkti veiklą, vertybes, išmokė daugiau atsakomybės už savo veiksmus“ (vyras, 41 m.). Neigiamai vertinantys nepaminėjo galimybių rinktis, tačiau vis dėlto nedidelė dalis komentarų buvo apie atsivėrusias naujas galimybes gauti didesnes pajamas, atsiimti žemę, išvykti į užsienį. Galima įžvelgti tokį skirtumą: teigiamai vertinantys keliones sieja daugiau su galimybe pažinti kitokią kultūrą, žmones, pamatyti pasaulio, neigiamai vertinantys galimybę išvykti į užsienį daugiau sieja su galimybe

užsidirbti, pavyzdžiui: „Atsidarius sienoms į Vakarų Europą turėjau gali- mybę išvažiuoti ir padirbėti Vakarų Europos valstybėse, – pagerinti mate- rialinę padėtį“ (vyras, 52 m.).

Valstybinis tapatumas. Pilietinio tapatumo ir įsitraukimo į valstybės gy- venimą temos pasireiškė tik teigiamai vertinančių grupėje, neigiamai verti- nantys to visai nepaminėjo. Teigiamai vertinantys, atsakydami į klausimą, kaip gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje juos paveikė asmeniškai kaip žmones, atsakė, kad tapo tikru Lietuvos piliečiu, turi savo valstybę, gali di- džiutis savo tėvyne, gali dalyvauti šalies valdyme ir jaučiasi atsakingi už savo valstybę, pavyzdžiui: „Pasidariau labiau pasitikinti, jaučiu pasididžia- vimą savo Tėvyne“ (moteris, 66 m.), „Suteikė daugiau laisvės visomis pras- mėmis. Galiu reikšti savo nuomonę, dalyvauti šalies valdyme (rinkimai), esu pilietiška, atsakinga prieš savo valstybę“ (moteris, 48 m.), „Galima sa- kyti ką galvoji, turime savo valstybę“ (vyras, 69 m). Galima matyti, kad tei- giamai vertinantys turi visai kitokį valstybinio tapatumo išgyvenimą arba kad valstybinio tapatumo apraiškos iškyla kartu su gyvenimo nepriklau- somoje Lietuvoje tema. Tai rodo šios temos svarbumą šioje grupėje. Įdomu pastebėti, kad teigiamai vertinantys respondentai turi gerokai stipriau iš- reikštą tapatinimąsi su šeimos ir šalies istorija.

Statistinė analizė taip pat parodė, kad grupės statistiškai reikšmingai skirtingai atsakė į klausimą apie tai, ar tėvams/seneliams pasakojant apie Antrojo pasaulinio karo ir pokario patirtis jausdavosi stiprybė, pasididžia- vimas. Pagal gautus rezultatus, teigiamai vertinančių grupė daugiau išgy- veno stiprybės ir pasididžiavimo jausmų klausydami savo tėvų ar senelių pasakojimų apie karo ir pokario išgyvenimus. Tai gali sietis su savivertės tema, kuri, nors ir nedaug, tačiau vis dėlto iškyla atviro klausimo atsaky- mų analizėje. Teigiamai vertinantys nurodė, kad dabartinėje santvarkoje jaučiasi oriau, kad daugiau pasitiki savimi („Gyvenimas tapo oresnis, ma- žiau melo, valdžios spaudimo, bukinančios propagandos, baimės“ (vyras, 60 m.), „Jaučiuosi oriau“ (moteris, 72 m.)), tuo tarpu neigiamai vertinančių grupėje savivertės temą galima išvelgti priešingu rakursu – atsakymuose, kuriuose atsispindi valdžios tema. Buvo atsakymų, kuriuose respondentai kaltina valdžią, kad ji nevertina žmogaus, kad žmonėms meluoja, kad žmo- nes žemina, pavyzdžiui: „Gyvenu nuo pinigų gavimo (invalidumo pašal- pos) iki kito mėnesio, skaičiuodama kiekvieną centą. Tai labai žemina mane kaip Lietuvos pilietę ir suteikia nesaugumo jausmą“ (moteris, 48 m.), „ne- besinori tiesiog galvoti, kai seime sėdi ir juokiasi iš invalidų ir pensininkų žmonių“ (moteris, 64 m.). Susidaro įspūdis, kad skirtingose mūsų tyrimo

dalyvių grupėse savivertės dinamika yra skirtinga – teigiamai vertinančių nepriklausomybės kontekste ji keičiasi į geresnę, o neigiamai vertinančių – į blogesnę. Teigiamai vertinančių grupėje tai siejasi su šeimos istorija, su valstybingumo tapatybe. Neigiamai vertinančių grupėje savivertė tarsi remiasi projekcijomis į valdžią, tarsi savo, kaip žmogaus, vertė siejama su santykiu į valdžios atstovus, kurie matomi kaip kenkiantys, nesirūpinantys, savanaudiški ir piktybiški. Ir finansinė padėtis tada labiau suvokiama kaip piktos valios rezultatas.

Taigi abiejų grupių atsakymuose į atvirą klausimą iškilusios temos skiriasi pakankamai ženkliai. Teigiamiau gyvenimą Lietuvoje vertinančioje grupėje išsiskiria dvi temos, kurių nėra neigiamiau vertinančioje grupėje: valstybinio tapatumo ir sovietmečio neigiamybių, kurių nėra dabar. Daug stipriau skamba ir džiaugsmas dėl nepriklausomos Lietuvos bei savarankiškumo ir asmeninės atsakomybės temos, daugiau girdisi vilties, matoma daugiau šiuo laikotarpiu atsiradusių galimybių. Neigiamai vertinančių žmonių pasisakymuose išsiskiria tema, nurodanti, kad gyvenimas sovietmečiu buvo geresnis, daugiau yra valdžios kaltinimų, apibendrintų pasakymų; džiaugsmas nepriklausomybės atkūrimo metu yra prisimenamas dažnai, bet visais atvejais šioje grupėje jį keičia nusivylimas laikui bėgant. Kyla prielaida, kad neigiamai vertinančios grupės atsakymuose atsispindi tendencija apsaugoti save: jie kaip ir ginasi, ir puola tuo pačiu metu, jie uždaresni, vietoj savo asmeninių išgyvenimų dažniau pateikia apibendrintus kaltinančius ar nuvertinančius teiginius.

Subjektyvų Lietuvos gyvenimo vertinimą prognozuojantys veiksniai. Remdamiesi grupių palyginimo duomenimis, į logistinę regresiją įtraukėme veiksnius, kurie galėtų geriausiai prognozuoti į kokią grupę pateks žmogus – subjektyviai teigiamai ar subjektyviai neigiamai vertinančių Lietuvos gyvenimą. Įtraukti: subjektyvus savo finansinės padėties vertinimas; pajamos tenkančios vienam šeimos nariui; PSO geros savijautos indeksas; priklausymas (ne)nukentėjusių nuo sovietų politinių represijų grupei; gyvenamoji vieta.

Sudarytas regresinis modelis tinkamas naudoti ($\chi^2 = 31,107$, $df = 5$, $p = 0,000$). Sudaryta logistinė regresija paaiškina nuo 16% iki 21% bendros duomenų sklaidos, iš jų remiantis įtrauktais veiksniais tiksliai atspėti, į kurią grupę pateks žmogus galima 70,4% atvejų. Didžiausią prognostinę vertę turi *nukentėjimo nuo sovietų politinių represijų* kintamasis. Tai, kad žmogaus šeimoje yra nukentėjusių nuo sovietų politinių represijų prognozuoja, kad

šis žmogus pateks tarp subjektyviai teigiamai vertinančių Lietuvos gyvenimą po nepriklausomybės atkūrimo. Taip pat reikšmingai patekimą į teigiamai vertinančių grupę prognozuoja subjektyvus savo finansinės padėties vertinimas ir PSO geros savijautos indeksas. Tuo tarpu objektyvios pajamos ir gyvenamoji vieta neprognozuoja patekimo į vieną ar kitą grupę (teigiamai arba neigiamai vertinančių Lietuvos gyvenimą).

Apibendrinimas. Iš tiriamos 361 vidutinio ir vyresnio amžiaus asmenų imties išsiskyrė dvi panašaus dydžio grupės – subjektyviai teigiamai vertinančių gyvenimą Lietuvoje po nepriklausomybės atkūrimo (121 asmuo) ir neigiamai vertinančių (112 asmenų). Vyrų ir moterų abiejose grupėse yra po lygiai, jos taip pat nesiskiria ir pagal amžių (grupių amžiaus vidurkiai atitinkamai 58 ir 57 metai, statistiškai reikšmingo skirtumo nėra). Nors randama, kad asmens psichologinė gerovė šiek tiek siejasi su amžiumi¹¹, tačiau gyvenimo Lietuvoje vertinimas su amžiumi nėra susijęs.

Bet kaip ir galima buvo tikėtis, neigiamai vertinantys gyvenimą Lietuvoje dažniau gyveno kaime ar mažame miestelyje, buvo žemesnio išsilavinimo, blogiau vertino savo finansinę padėtį. Tačiau šie veiksniai nebuvo vieninteliai. Išryškėjo asmeninės istorinės traumuojančios patirties gyvenimo vertinimui svarba. Teigiamai gyvenimą nepriklausomoje Lietuvoje vertinančių grupėje buvo reikšmingai daugiau žmonių, kurie patys arba jų šeimos nariai buvo nukentėję nuo sovietinių represijų. Šis veiksnys kartu su subjektyviu savo finansinės padėties vertinimu (bet ne faktine padėtimi) ir geros savijautos indeksu geriausiai prognozuoja subjektyvų gyvenimo Lietuvoje vertinimą. Galima kelti prielaidą, kad nukentėjimo patirtis suteikia prasmę nepriklausomybės atgavimui ir žmonės šį socialinį lūžį priima kaip teisingumo įsigalėjimą. Kaip žinome iš kai kurių psichologinių teorijų, žmogaus gyvenimo suvokimui ir vertinimui esminę reikšmę turi prasmės vieniems ar kitiems įvykiams suteikimas¹². Galbūt dėl to šioje grupėje daugiau pasisakymų apie laisvę kaip gyvenimui pozityvų kontekstą suteikiantį veiksnį, nes ši sąvoka susijusi su šeimos istorija, kuri verčia kritiškai žvelgti į sovietų okupacijos laikotarpį. Teigiamai socialines transformacijas vertinanti grupė yra labiau priimanti ir reflek-

¹¹ Albinas Bagdonas ir kt., *Lietuvos gyventojų psichologinė gerovė ir jos veiksniai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, p. 284.

¹² Alfredas Adleris, *Apie nervingąjį charakterį*, iš vokiečių kalbos vertė Austėja Merkevičiūtė, Vilnius: Baltos lankos, 2012; Viktor E. Frankl, *Žmogus ieško prasmės*, iš vokiečių kalbos vertė Austėja Merkevičiūtė, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2013.

tuojanti savo krašto ir šeimos istoriją, jaučia didesnį asmeninį susietumą su valstybe.

Socialinių transformacijų po abiejų Vokietijų susijungimo psichologinius poveikius tyrinėję mokslininkai pasitelkė streso modelį transformacijų poveikiui paaiškinti¹³. Įvykus socialinei transformacijai, žmogus patiria iš esmės pasikeitusią situaciją, kai jo turėti prisitaikymo būdai ir atitinkami gebėjimai nustoja veikti ir jis turi persitvarkyti – atrasti ar išlavinti naujus gebėjimus, surasti naujus buvimo kasdienybėje būdus. Čia svarbūs išoriniai ir vidiniai resursai. Rainerio K. Silbereiseno tyrimuose atsiskleidė ekonominių socialinių resursų svarba – darbo turėjimas/neturėjimas, profesinio tobulėjimo galimybės etc. Mūsų tyrimo duomenys leidžia daryti prielaidą, kad neigiamiau vertinantieji gyvenimą nepriklausomoje Lietuvoje turi mažiau ir išorinių, ir vidinių resursų: jų žemesnis išsilavinimas, jie dažniau gyvena kaime, o kaime ar mažuose miesteliuose dažnai yra mažiau galimybių įvairioms naujoms veikloms. Gyvenimas didmiestyje suteikia daugiau išorinių galimybių – ir darbui, ir bendravimui. Išsilavinimas atspindi tiek vidinius, tiek išorinius resursus. Didesnis išsilavinimas teikia daugiau įsidarbinimo galimybių, tačiau galėjimas įgyti aukštesnį išsilavinimą atspindi ir vidinius resursus. Panašu, kad neigiamai vertinančių grupei būdinga ir mažiau išvystyta reflektvyvioji funkcija. Jiems būdingi tam tikrų gynybos (psichoanalitine terminologija) arba saugumo (adleriška terminologija), mechanizmų pasireiškimai. Apibendrinantys ir emocingi kaltinimai rodo projekcijos tendencijas, kai žmogus nesąmoningai kaltindamas save ir norėdamas apsaugoti save nuo savo kaltės suvokimo, projektuoja tą kaltę į aplinkinius. Juo socialiai svarbesnis žmogus, juo daugiau tokių neigiamų projekcijų jis gali sulaukti.

Analizuojant finansų temą, reikia atkreipti dėmesį, kad ji iškilo atsakant į klausimą apie tai, kaip gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje paveikė asmeniškai, kaip žmogų. Panašu, kad neigiamai gyvenimą Lietuvoje vertinantys savo finansinius sunkumus sieja su dabartinės nepriklausomos Lietuvos santvarka. Viena vertus, tai galime sieti su jau minėta projekcija į valdžios atstovus, kai žmonės dėl savo finansinių sunkumų kaltina dabartinę padėtį Lietuvoje, jai priešpriešindami geresnį gyvenimą sovietmečiu. Kita vertus, Lietuvoje yra daug ekonominių ir finansinių sunkumų, daliai žmonių pragyventi tikrai sunku. Dėl to negalime teigti, kad jų nepasitenkinimas yra visai nesusijęs su realia situacija. Tačiau žiūrint į pasireiškusias temas labiau

¹³ Martin Piquart and Rainer K. Silbereisen, *op. cit.*

apibendrintai, galime matyti, kad teigiamai ir neigiamai vertinančių grupė skiriasi ir tuo, kad išskiria visai kitus sovietmečio aspektus. Neigiamai vertinantys akcentuoja pragmatinius motyvus, kaip darbo ar būsto garantijos, tuo tarpu teigiamai vertinantys mini ideologinius aspektus – propagandą, izoliaciją, valdžios priespaudą etc.

Moksliniuose tyrimuose apie socialinių transformacijų poveikį dažnai lieka neįvertinta atskiro žmogaus individualių reakcijų reikšmė. Tai, kaip žmonės vertina pokyčius, kaip jie elgiasi, renkasi, savo ruožtu įtakoja ir pačius socialinius pokyčius, ir jų tolesnę eigą. Šiame tyrime atsiskleidė labai įvairūs individualūs vertinimai, kurie siejasi su visa eile vidinių ir išorinių veiksnių.

Išvados. Subjektyvus gyvenimo nepriklausomoje Lietuvoje vertinimas yra sudėtingas reiškinys, kurį iš dalies prognozuoja asmens ar šeimos nukentėjimo nuo sovietų represijų patirtis, subjektyviai vertinama finansinė padėtis, psichologinė savijauta. Subjektyvus gyvenimo nepriklausomoje Lietuvoje vertinimas gali būti susijęs su skirtingomis prasmėmis, kurias pokyčiams suteikia žmogus.

Teigiamai vertinantiems gyvenimą po nepriklausomybės atkūrimo būdingas labiau suvoktas ir reflektuotas ryšys su valstybiniu tapatumu bei šeimos ir krašto istorija, didesnis galimybių po pasikeitimų ir asmeninės atsakomybės suvokimas.

Neigiamai vertinantiems būdingas geresnis sovietmečio vertinimas, valdžios (visuomeninių institucijų) kaltinimas, joms priskiriant atsakomybę už savo gyvenimą, subjektyviai neigiamesnis savo finansinės padėties įvardijimas. Galima prielaida, kad tai susiję su būtinybe apsaugoti savo „aš“ nuo neigiamo vertinimo ar neigiamų jausmų pasireiškimo.

AFTER TWENTY YEARS: AN ANALYSIS OF SUBJECTIVE
EVALUATIONS OF LIFE IN INDEPENDENT LITHUANIARasa Bieliauskaitė, Dovilė Grigienė,
Jonas Eimontas, Neringa Grigutytė, Danutė Gailienė

Summary

The aim of this research was to analyze the subjective perception and evaluation of the social transformations that occurred in Lithuania from the times of the restitution of independence in 1990–2014. The sample consisted of 361 persons from 40 to 81 years old (121 male and 240 female). A special questionnaire was constructed for the research. It was conducted in face-to-face interviews done by specially trained interviewers. Demographic variables (age, education level, subjective evaluation of financial situation, political activity, the place of residence) were measured as well as the presence of historical trauma in the family, attitude towards the history of the family and country, and the attitude towards the current life situation of Lithuania. Some scales were included in the battery as well: Scale of Psychological Well-being, Life event scale, Harvard trauma questionnaire, questions about ways of coping while meeting hardships. One open question was presented at the end of the interview about the personal meaning of the restitution of independence. A theme analysis (Boyatzis, 1998) of the answers was conducted. Two groups were formed: the group that subjectively evaluated life in independent Lithuania better (1st gr.; n=121) and the group that evaluated it worse (2nd gr.; n=112). There was no difference between the groups in age and proportion of male/female number but a larger proportion of the first group was better educated, lived in larger cities, perceived their financial situation as better and had an experience of historical trauma in their close family. Data revealed that the 1st group had a stronger positive identity with the family and state history. The thematic analysis of the answers to the open question revealed that the 2nd group expressed more joy followed by disappointment, more positive evaluation of Soviet times, more generalized criticism of governmental institutions while the 1st group expressed more positive thoughts about freedom and independence, about responsibility for personal life, more often mentioned better possibilities in many areas of economic and social life and expressed more unconditional joy about regained independence.

Modeling with logistic regression revealed that the largest prognostic weight of the positive/negative evaluation of social transformations in our sample was the experience of historical trauma (personally or in the family) – we could predict that the person who had the experience of historical trauma was more probably in the 1st group. The subjective perception of financial situation and the index of psychological wellbeing also had valid prognostic weight though it was smaller.

Our data let us broaden the understanding proposed by Rainer K. Silbereisen in his research in Germany after reuniting the Western and Eastern parts of the country. He stated that his data revealed that the most important predictive factors are the economic and social ones. Our research revealed that factors connected with the meaning given to the changes of social structures were even more important though economic factors were also valid. In order to understand the processes occurring in societies after social transformations further research has to be conducted.